

Assessing the Degree of Urban Creativity based on Iranian-Islamic Indices in the Metropolis of Isfahan using the Multi-indicator Decision-making Model of VIKOR

Mokhtari, Reza

Associate Professor of Geography and Urban Planning, Payame Noor University, Tehran, Iran

Moazzeni, Ahmad

Assistant Professor of Sociology, Payame Noor University, Tehran, Iran

Jalilian, Behnam

MA, Geography and Urban Planning, Payame Noor University of Isfahan, Iran

Abstract:

In recent years, extensive efforts have been made to identify creativity factors in cities, so that today's creativity in cities has become the subject of competition. This research was carried out with the aim of explaining, identifying and assessing the indices and components of the Iranian-Islamic creative city in Isfahan. The research method was applied in terms of purpose and was descriptive-analytical in terms of nature. Data collection methods were documentation with using survey method and a questionnaire tool. The obtained data were analyzed using SPSS 23 software. Fifteen regions of Isfahan were clustered using the VIKOR ranking model and ARC GIS software. To assess internal and content validity (CVR and CVI), 11 main and 97 sub-indicators were evaluated by 35 faculty members, managers and urban experts. Subsequently, 13 sub-indicators were excluded due to lack of maximum score. The statistical population of the study was 120 experts from the field of social and urban cultural affairs of the 15 zones of Isfahan. After analyzing the data, it was found that there was a significant difference between the northern and southern regions of Isfahan city in terms of urban creativity. Also, the results showed that area 3 with score 0.9998, area one with score 0.5377, area 6 with a score of 0.2429, and area 5 with a score of 0.1839 earned the highest rank in urban creativity. Based on the results, the urban creativity outcomes of the fifteen regions of Isfahan are consistent with the Iranian-Islamic Indicators of the creative city.

Keywords: Iranian-Islamic Indices, Creative City, VIKOR, Isfahan.

فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)
سال دهم، شماره یکم، (پیاپی ۳۶)، بهار ۱۳۹۹
تاریخ وصول: ۹۷/۱۰/۲۴ تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۶/۲۳
صص: ۶۶-۴۳

سنجش میزان خلاقیت شهری بر مبنای شاخص‌های ایرانی اسلامی در کلان‌شهر اصفهان با استفاده از مدل تصمیم‌گیری چند شاخصه و یکور

رضامختاری^{۱*}، احمد مؤذنی^۲، بهنام جلیلیان^۳

۱- دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۲- استادیار علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۳- کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور مرکز اصفهان، اصفهان، ایران

چکیده

طرح مسئله: در سال‌های اخیر تلاش‌های گسترده‌ای برای شناسایی عوامل خلاقیت در شهرها صورت گرفته است؛ به نحوی که امروزه خلاقیت در شهرها به موضوعی رقابتی مبدل شده است.

هدف: این پژوهش با هدف تبیین، شناسایی و سنجش شاخص‌ها و مؤلفه‌های شهر خلاق ایرانی اسلامی در اصفهان انجام شده است.

روش: روش پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ ماهیت، توصیفی تحلیلی و شیوه گردآوری اطلاعات، اسنادی و با بهره‌گیری از روش پیمایش و ابزار پرسش‌نامه است.

نتایج: داده‌های حاصل شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۳ تحلیل و مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان با بهره‌گیری از مدل رتبه‌بندی و یکور در محیط GIS و با نرم‌افزار ARC GIS خوشه‌بندی شدند. ۱۱ شاخص اصلی و ۹۷ زیرشاخص برای سنجش روایی درونی و محتوایی (CVR و CVI) در اختیار ۳۵ نفر از استادان، مدیران و متخصصان حوزه شهری قرار گرفت که در نهایت تعداد ۱۳ زیرشاخص به دلیل کسب نکردن بیشترین نمره حذف شد. جامعه آماری پژوهش، ۱۲۰ نفر از کارشناسان حوزه معاونت فرهنگی اجتماعی و شهرسازی مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان بوده است. پس از تحلیل‌های انجام شده مشخص شد تفاوت معناداری بین مناطق شمالی و جنوبی اصفهان در برخورداری از میزان خلاقیت شهری وجود دارد. همچنین منطقه ۳ با نمره ۰.۹۹۹۸، منطقه یک با نمره ۰.۵۳۷۷، منطقه ۶ با نمره ۰.۲۴۲۹ و منطقه ۵ با نمره ۰.۱۸۳۹، به ترتیب حائز کسب رتبه‌های برتر در میزان خلاقیت شهری شدند.

نوآوری: براساس نتایج به‌دست‌آمده، خروجی‌های خلاقیت شهری مناطق پانزده‌گانه اصفهان با شاخص‌های ایرانی اسلامی شهر خلاق انطباق دارد.

واژه‌های کلیدی: شاخص‌های ایرانی اسلامی، شهر خلاق، ویکور، اصفهان.

مقدمه

امروزه خلاقیت شهری به موضوعی رقابتی بین شهرهای مختلف بدل شده است و همه شهرها در سراسر دنیا از خلاقیت به مثابه شهرت و برند خود بهره می‌برند. خلاقیت، وسیله‌ای برای حفظ هویت فرهنگی و گسترش نشاط اقتصادی و سرزندگی اجتماعی است. تجربه نشان داده است شهرهای موفق در اقتصاد نوین، شهرهایی هستند که سرمایه‌گذاری بسیار زیادی برای افزایش ظرفیت‌های خود در خلاقیت انجام داده و اهمیت ظرفیت‌های بومی و میراث فرهنگی خود را درک کرده‌اند.

شهر اصفهان با قدمت خود پتانسیل مناسبی در زمینه هریک از عوامل بالا دارد. وضعیت کالبدی شهر و وجود بافت‌های فرسوده و پهنه‌های شهری بدون استفاده در کلان‌شهر اصفهان، یک فرصت در بهره‌گیری از مفهوم خلاقیت تلقی می‌شود. مفهوم خلاقیت در قالب صنایع خلاق و فرهنگی و با استقرار در بافت‌های مرکزی، میانی و فرسوده، رکود و محرومیت را از چهره مناطق دارای این ویژگی دور می‌کند و در بازآفرینی و نوسازی ساختمان‌ها و پهنه‌های شهری بی‌رونق مؤثر واقع می‌شود.

تاکنون مطالعات متعددی درباره خلاقیت در شهرهای گوناگون و در زمینه‌های مختلف انجام شده است که به نظر می‌رسد عوامل و شاخص‌های بومی مبتنی بر آموزه‌های فرهنگی و مذهبی ایران کمتر شناخته شده است. پژوهش حاضر سعی در معرفی بعضی از شاخص‌های ایرانی اسلامی شهر خلاق در کلان‌شهر اصفهان دارد.

پیشینه پژوهش

در حوزه خلاقیت شهری و شهرهای خلاق، پژوهش‌های گسترده‌ای صورت گرفته است. معروف‌ترین و شاخص‌ترین کار در زمینه شهر خلاق و طبقه خلاق از آن فلوریداست که جایگاه طبقه خلاق شهری را به مثابه اصلی‌ترین مزیت رقابتی مناطق شهری در شهرهای آمریکا و در راستای اقتصاد شهری و دانایی می‌داند (Florida, 2005: 6).

آلن جی. اسکات^۱ (۲۰۰۶) به دنبال آن است که نشان دهد چگونه ساختارهای اقتصادی نوین، گونه‌های خاصی از نوآوری‌های اقتصادی و فرهنگی را در شهرهای خلاق نمایان می‌کند.

کاستا و همکاران^۲ (۲۰۰۷) معتقدند پیاده‌سازی پروژه‌های مربوط به شهرهای خلاق در سراسر جهان به حکمروایی شهری تبدیل شده است.

پابلو مونوز^۳ (۲۰۱۰) از پنج موضوعی یاد می‌کند که شهرهای کوچک باید برای دستیابی به توسعه پایدار خلاق بر آنها تمرکز کنند: آموزش و توسعه استعداد پایدار، ظرفیت شبکه‌ها و تمرکز تعاملات، کیفیت زندگی، پایداری، نمادها، سمبل‌ها و دارایی‌های ذهنی.

¹ Allan J.Scott

² Costa & et al

³ Pablo Munoz

سلادا و همکاران^۱ (۲۰۱۱) تعاریف موجود از شهرهای خلاق را در قالب دو رویکرد اصلی شناسایی کرده‌اند: صنایع خلاق و طبقه خلاق.

چارلز لندری^۲ (۲۰۱۲) اهمیت محیط خلاق را از منظر حل مشکلات شهری بیان می‌کند.

فقیهی و سرافراز^۳ (۲۰۱۴) بر نقش نوآوری و خلاقیت در توسعه اقتصادی تأکید دارند.

نامیشلاک^۴ (۲۰۱۷) نقش مراکز شهری را در تقویت بخش خلاق و صنایع خلاق بررسی می‌کند.

در زمینه پژوهش‌های داخلی درباره موضوع پژوهش به جز پژوهش مختاری و همکاران (۱۳۹۴) که معیارهای بومی سازی شاخص‌های مکانی فضای شهر خلاق را با رویکرد ایرانی اسلامی تبیین کرده‌اند، پژوهش دیگری صورت نگرفته است؛ اما در بحث شهر خلاق و نوآور پژوهش‌هایی صورت گرفته است که به بعضی از آنها اشاره می‌شود: مؤذنی (۱۳۸۹) در رساله دکتری خود با عنوان بررسی بسترهای اجتماعی و فرهنگی شهرهای خلاق و نوآور (مطالعه موردی: استان‌های ایران)، شهرهای خلاق و نوآور و عمده‌ترین جنبه آنها یعنی حضور سرمایه‌های انسانی خلاق (طبقه خلاق) و نیز مطالعه بعضی بسترها و زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی تأثیرگذار بر ایجاد و ابقای این شهرها و مناطق مدنظر را تبیین کرده است.

مختاری و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «سطح‌بندی مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان از لحاظ شاخص‌های شهر خلاق» با استفاده از مدل‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای، شاخص‌های شهر خلاق را در مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان بررسی کرده و به این نتیجه دست یافته‌اند که میزان برخورداری مناطق از شاخص‌های خلاقیت به یک صورت نبوده است و اختلاف زیادی بین مناطق وجود دارد.

مختاری و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «تبیین معیارهای بومی سازی شاخص‌های مکانی فضای شهر خلاق با رویکرد ایرانی اسلامی»، نقش تعدادی از شاخص‌های مکانی فضایی را در خلاقیت شهر ایرانی اسلامی بررسی کرده‌اند. با تحلیل صورت گرفته مشخص شد جهان‌بینی اسلامی و فرهنگی ایرانی با سودبردن از منابع غنی اسلامی مانند قرآن کریم و احادیث و با بهره‌مندی از بسترها و استعداد‌های غنی فرهنگ شهر و شهرنشینی ایرانی، پاسخگوی ظهور خلاقیت در فضای شهر ایرانی و معرفی شهر خلاق ایرانی اسلامی در دنیاست.

فتوحی مهربانی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی ساخت شاخص‌های شهر خلاق را متناسب با فرهنگ جامعه ایرانی بررسی کرده‌اند.

نظم فر و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «سنجش میزان برخورداری سکونتگاه‌های شهری استان اردبیل از شاخص‌های شهر خلاق»، وضعیت شاخص‌های شهر خلاق و نحوه پراکنش این شاخص‌ها را با استفاده از الگوهای تصمیم‌گیری چندمعیاره در سطح سکونتگاه‌های شهری استان اردبیل ارزیابی کرده‌اند. در این پژوهش، ۲۶ معیار از شاخص‌های شهر خلاق رتبه‌بندی و سطح‌بندی شده‌اند. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از شکاف بسیار در میزان برخورداری از سکونتگاه‌های شهری استان اردبیل از لحاظ شاخص‌های شهر خلاق است.

¹ Selada & et al

² Landry Charls

³ Faghihi, Nezameddin & Sarafraz, Leyla

⁴ Namyshlak Beata

مبانی نظری پژوهش

شهر در جوامع و فرهنگ‌های مختلف تعاریف گوناگونی دارد. یکی از تعاریف رسمی که در حال حاضر ملاک برنامه‌ریزی محسوب می‌شود، شهر را مکانی می‌داند که دست کم پنج هزار نفر جمعیت و شهرداری داشته باشد (صارمی و صارمی، ۱۳۹۰: ۱۰۲).

شهر خلاق را نخستین بار دبور^۱ در سال ۱۹۶۷ طی مبحثی با عنوان «شهر تماشایی» یا «شهر نمایش» مطرح کرد. نظر او، ظهور پیش از موعد ایده تلفیق فضای اقتصادی و فرهنگی در مقیاس انسانی است. نخستین کسی که بحث مناطق و شهرهای خلاق را مطرح کرد، ریچارد فلوریدا است.^۲ او نخستین کتاب خود را با عنوان *طَبَقَةُ خِلاق (Creative Class)* در سال ۲۰۰۲ و پس از آن، کتاب دیگری را برای تقویت موضوع خود در سال ۲۰۰۵ منتشر کرد. در سال ۲۰۰۷ نیز آلن اسکات^۳ با استفاده از ادبیاتی که ریچارد فلوریدا مطرح کرده بود، مباحثی را درباره شهرها و مناطق خلاق مطرح کرد (جاوید و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۵). در واقع شروع مدل شهر و منطقه خلاق از دهه ۱۹۷۰ در جهان است و تحولات اساسی در این دهه آغاز می‌شود. از میانه دهه ۱۹۹۰ به بعد، نخست در بریتانیا و سپس در آمریکا، مفهوم شهر خلاق به یک پارادایم معمول و یک مدل جدید از گرایش به برنامه‌ریزی سیاست‌های شهری تبدیل شده است (Hesse & Lange, 2013: 352).

شاخص‌های شهر خلاق

مهم‌ترین شاخص‌های جهانی شهر خلاق و ابعاد مورد تأکید آنها به شرح جدول ۱ است:

جدول- ۱: شاخص‌های جهانی و ابعاد مورد تأکید آنها (با اقتباس از فتوحی مهربانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۰۳)

ابعاد	شاخص	ابعاد	شاخص
فرهنگ و مشارکت	شاخص خلاقیت جامعه ^۵ (SV-CCI)	فناوری، سرمایه انسانی، تنوع	شاخص خلاقیت اروپایی ^۴ (ECI)
تولید و اشتغال فعال	شاخص شهر خلاق فلوریدا ^۷ (FCI)	هنر و سلامت اقتصاد خلاق	شاخص قدرت خلاق ^۶ (CVI)
ایجاد شبکه شهرهای خلاق	شاخص شهر خلاق یونسکو ^۹	کارآفرینی	شاخص خلاقیت بالتیمور ^۸ (BCI)
خلاقیت و پیوستگی اجتماعی	شاخص جامعه خلاق ^{۱۱} (CCI)	فناوری، سرمایه انسانی، تنوع	شاخص خلاقیت اروپایی (ECI)
کیفیت زندگی، فرهنگ و مشارکت	شاخص ساساکی ^{۱۱}	سرمایه‌ها و جریان‌های خلاق	شاخص مؤسسه پژوهشی خلاقیت (CCI)
تحمل (مدارا) و ظرفیت پایدار شهری	شاخص شهر خلاق چارلز لندری ^۱ (LCI)	ابداع و پژوهش و توسعه	شاخص شهر خلاق ^{۱۲}

¹ Guy Ernest Debord

² Richard Florida

³ Allan Scott

⁴ European Creativity Index

⁵ Creative Community Index

⁶ Creative Vitality Index

⁷ Florida Creative Index

⁸ Baltimore Creativity Index

⁹ UNESCO Index

¹⁰ Creative Community Index

¹¹ Sasaki Creativity Index

¹² Creative City Index

ابعاد	شاخص	ابعاد	شاخص
سرمایه انسانی، استعداد و آموزش	شاخص شهر خلاق هنگ‌کنگ ^۳ (HKCI)	فناوری، استعداد و مدارا	شاخص خلاقیت جهانی ^۲ (GCI)
فناوری، فرهنگ، محیط و تعاملات اجتماعی	شاخص‌های شهر خلاق وانولو ^۵	زیست‌پذیری و امکانات	شاخص خلاقیت شارپی ^۴ (SHCI)
هنر و سلامت اقتصاد خلاق	شاخص قدرت خلاق (CVI)	سرمایه انسانی، پژوهش، تکنولوژی	شاخص نوآوری جهانی ^۶ (GII)
کارآفرینی	شاخص خلاقیت بالتیمور (BCI)	مکان، منابع و تجهیزات	شاخص خلاقیت چک ^۷ (CZCI)
فضای خلاق	شاخص فضای خلاق ^۹ (CSI)	اقتصاد، فرهنگ، تکنولوژی	شاخص خلاقیت هلسینکی ^۸

تعریف و مفهوم شهر اسلامی

مفهوم شهر اسلامی ناظر بر هویت اجتماعی و کالبدی شهر است. شهر اسلامی، شهری است که روابط اجتماعی آن بر پایه ارزش‌های دینی سامان می‌یابد و چهره فیزیکی آن، یادآور هویت اسلامی ساکنان آن است (مشکینی و رضایی مقدم، ۱۳۹۳: ۴۷)؛ اما فراتر از مفهوم اجتماعی، اصل دیگری بر جامعه مسلمانان حاکم است و آن، محدود نبودن به زمان و نداشتن جغرافیای خاص است که مفهوم امت اسلامی آن را تعریف می‌کند (صارمی و صارمی، ۱۳۹۰: ۱۰۲).

شهر اسلامی ارکانی دارد که بدون هریک از آنها، ظهور آن ممکن نخواهد بود. برای ظهور شهر اسلامی، انطباق و همپوشانی سه فضا یا سه عنصر به مثابه ارکان آن ضرورت دارد. این سه فضا عبارت‌اند از: فضای فکری، فضای عملی و فضای عینی یا فضای کالبدی. درحقیقت هر شهر اسلامی فقط کالبد نیست و علاوه بر کالبد، دو مقوله مهم دیگر نیز در تعریف شهر اسلامی و تجلی آن ایفای نقش می‌کنند. اصلی‌ترین عنصر، انسان (مؤمن) است. عنصر بعدی، قوانین حاکم بر شهر و بر همه روابطی است که بین انسان‌ها (اعم از مدیر شهر و اهل شهر) و طبیعت و آثار انسانی حاکم‌اند (نقی‌زاده، ۱۳۸۹: ۶).

شاخص‌های شهر خلاق ایرانی اسلامی

۱. شاخص طبقه خلاق در شهر ایرانی اسلامی: طبقه خلاق، اصلی‌ترین شاخص در ظهور شهر خلاق در تمام فضاهای شهری در موقعیت‌ها و فرهنگ‌های مختلف است. طبقه خلاق، طبقه فرهیخته جامعه شهری است که با داشتن بنیان‌های فردی و اجتماعی بی‌نظیر در خلق مؤلفه‌های مکانی و فضایی خلاق در کالبد شهر نقش اصلی را

¹ Landry Creativity Index

² Global creativity Index

³ Hong Kong Creativity Index

⁴ Sharpie's Creativity Index

⁵ Vanolo Creativity Index

⁶ Global Innovation Index

⁷ Czech Creativity Index

⁸ HELSINKI CREATIVE CITY INDEX

⁹ Creative Space Index

دارد (مختاری و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۸). شاخص‌ترین ویژگی مدنظر دین اسلام برای طبقه خلاق فلوریدا و سایر نظریه‌پردازان شهر خلاق، داشتن تفکر اعتقادی متناسب با جهان‌بینی و موازین دین مبین اسلام است (امینی، ۱۳۹۵: ۱۸۷). معیارهای شاخص طبقه خلاق عبارت‌اند از:

- ابتکارات علمی، هنری و فرهنگی و کارآفرینی در سطح منطقه؛
- برخورداری از توان و قابلیت سؤال‌پردازی؛
- تفکر و اصالت فرهنگی ایرانی اسلامی؛
- انعطاف‌پذیری و مداراگری (تنوع اقوام، تعامل و پذیرش اجتماعی) در منطقه؛
- داشتن اعتقادات دینی و مذهبی؛
- حس مشارکت‌جویی با مدیران شهری و معتمدبودن برای مدیریت شهری؛
- سطح دانش و محوریت قراردادن دانش و فناوری نوین خلاقانه؛
- داشتن ایده‌های مهارتی و تحول‌گرا.

۲. شاخص خلاقیت فرهنگی و هنری شهر خلاق ایرانی اسلامی: در ادبیات علوم انسانی اغلب مفهوم شهر با مفهوم تمدن یکی در نظر گرفته می‌شود؛ بنابراین شهر را نوعی خاص از سازمان‌یافتگی زندگی اجتماعی در انطباق با فضا تلقی می‌کنند که برای آن مؤلفه‌های مشخصی مانند نوع زیستگاه، نوع معیشت، نوع مدیریت سیاسی، نوع تقسیم فضا و نوع فرهنگ و روابط انسانی در نظر گرفته می‌شود (شیخ‌بگلو، ۱۳۹۴: ۳). فرهنگ هر تمدن در آثار هنری شهری زمانی تحقق می‌یابد که نخست از اعتقادات دینی سرچشمه گرفته باشد؛ دوم اینکه شیوه زندگی اجتماعی را بازتاب دهد و سوم آنکه با احترام به تاریخ، از دستاوردها و تولیدهای بومی خود نشئت بگیرد (مختاری و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۹). معیارهای شاخص خلاقیت فرهنگی و هنری شهر خلاق ایرانی اسلامی عبارت‌اند از:

- تعداد و سرانه سینماها، سالن‌های نمایش، آمفی‌تئاترها؛
- تعداد و سرانه فرهنگسراها و خانه‌های فرهنگ؛
- تعداد موزه‌ها؛
- اماکن و فضاهای فرهنگی با کاربری بین‌المللی؛
- تعداد انتشارات و سایر صنایع فرهنگی مکتوب؛
- تعداد آموزشگاه‌ها و مؤسسات فرهنگی در سطح شهر؛
- تعداد و سرانه کتابخانه‌های عمومی؛
- تعداد نگارخانه‌ها، گالری‌ها و هنرکده‌ها.

۳. شاخص خلاقیت طراحی و معماری ایرانی اسلامی: در ابتدا که انسان آغاز به ساختن کرد، معماری متأثر از مجموعه نیازهای مادی و معنوی مردم و هم‌رنگ و هماهنگ با طبیعت و محیط به وجود آمد و در مظاهر خلاقیت مردمی در زمان‌های مختلف پدیدار شد (پیرنیا و همکاران، ۱۳۹۵: ۳). یکی از واضح‌ترین چشم‌اندازهای قومی، دینی و مذهبی در معماری نهفته است. ایرانیان مسلمان برخلاف بسیاری از ادیان و تمدن‌ها که هنر تمدن‌های

مغلوب یا پیش از خود را گرفته و هنرهای دیگران را نفی کرده اند، در اقدامی خلاقانه خود مبدع هنرهایی شدند که برآمده از تفکر اسلامی بوده و هویت خاص خویش را داشته است (مختاری و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۶). به این منظور معیارهای زیر سنجیده می‌شوند:

- رعایت اصول معماری ایرانی اسلامی (جذابیت، ایمنی، طبیعت‌گرایی و معنویت) در ساخت و ساز؛
- خلاقیت در منظر شهر بر مبنای اصول معماری ایرانی اسلامی؛
- توسعه‌المان‌های مکانی و فضایی هویت‌بخش در سطح منطقه؛
- محوریت اصول اسلامی مانند معنویت، جذابیت، خلاقیت، ایمنی و... در معماری فضاهای منطقه؛
- طراحی خلاقانه نمادهای هنری، نقاشی، ادبی، عرفانی و مذهبی در معابر و فضاهای عمومی منطقه؛
- خودنمایی هنرهای تجسمی در معماری فضاهای عمومی منطقه؛
- محوریت قراردادن اصل طبیعت‌گرایی در معماری و طراحی فضاهای منطقه.

۴. شاخص خلاقیت مذهبی شهر ایرانی اسلامی: شکل هر مجموعه از فضاهای شهری، درجات متفاوتی از تقدس یا عدم تقدس را به وجود می‌آورد. تقدس، عدم تقدس یا شیطانی شدن فضاهای شهری در ابعاد تاریخی و حافظه جمعی جای می‌گیرد و بعدی از جنبه‌های منظر شهری را می‌سازد (عاشوری، ۱۳۹۲: ۳۸). مکان‌هایی از قبیل مسجد، مصلی، تکیه، حسینیه، امامزاده، بقاع متبرکه، مهدیه، زینبیه، فاطمیه، سقاخانه و... عناصر شاخص و برجسته شهرهای ایرانی اسلامی محسوب می‌شوند که در طول تاریخ اسلام شکل گرفته‌اند. امروزه تقریباً در تمام شهرهای دنیا کاربری‌های مذهبی جزو جاذبه‌های مذهبی و معنوی شهرها تلقی می‌شوند (امینی، ۱۳۹۵: ۲۰۰). این شاخص دربرگیرنده معیارهای زیر است:

- کیفیت و تعداد صنایع فرهنگی؛
- اماکن و فضاهای فرهنگی درآمدزا و اثرگذار بر رشد اقتصادی شهر ایرانی اسلامی؛
- برگزاری جشنواره‌ها و همایش‌های بومی فرهنگی و هنری ایرانی اسلامی؛
- توسعه ایده‌های خلاقانه در کاربری‌های مذهبی بر مبنای فرهنگ ایرانی؛
- جایگاه اماکن و فضاهای مذهبی در گسترش اجتماعات انسانی مؤثر بر خلاقیت شهری.

۵. شاخص خلاقیت تاریخی: سرزمین فرهنگی ایران، محدوده‌ای است که به گواه تاریخ و مطالعات باستان‌شناسی، تاریخ معماری و شهرسازی بلند و باشکوهی دارد (سجادزاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۳). میراث تاریخی از عوامل هویت ساز در شهرها محسوب می‌شود. هویت یک شهر، همان برداشتی است که براساس آن، شهر شناخته و ارزیابی می‌شود. آثار ایرانی در شهرها هنگامی جنبه خلاقانه خواهند داشت که جهان‌بینی توحیدی اسلام در آن دمیده شده باشد (امینی، ۱۳۹۵: ۲۳۱). معیارهای شاخص خلاقیت تاریخی شهر ایرانی اسلامی عبارت‌اند از:

- تأثیر میراث تاریخی به مثابه بستری برای خلق ایده‌های نو شهری؛
- اثرگذاری مکان‌ها و فضاهای ملموس تاریخی ایرانی اسلامی بر هویت شهر و منطقه؛
- استفاده از جاذبه گردشگری مکان‌ها و فضاهای تاریخی؛

- تأثیر مکان‌ها و فضاهای تاریخی تلفیق‌شده بر فضاهای مدرن شهری؛
- خودنمایی قابلیت‌های ملی، فرهنگی و مذهبی در میراث تاریخی منطقه؛
- آثار تاریخی ملموس و غیرملموس شهری، عاملی برای ارتقای انگیزه‌های تفکر خلاقانه در منطقه؛
- میراث تاریخی، محرکی برای شکوفایی شهری و ایده‌پردازی برای برنامه‌ریزی شهر خلاق.

۶. **خلاقیت اجتماعی در شهر ایرانی اسلامی:** زمانی که از شهر سخن به میان می‌آید، بحث اصلی بر سر موضوع تعاملات انسانی است که خود را نمایان می‌کند؛ به همین دلیل عوامل تشکیل‌دهنده فرهنگ در شهر خلاق، هویت و تعاملات اجتماعی انسان شهرنشین را شکل می‌دهد (ابراهیمی و فرشچیان، ۱۳۹۳: ۶). از منظر دین اسلام، زندگی بشر بدون مراد و تعامل اجتماعی امکان‌پذیر نیست. پیاده‌سازی شاخص‌های فضایی ایرانی اسلامی در مکان‌ها و فضاهای عمومی شهری اعم از بوستان‌ها، مراکز خرید، مراکز اداری و تجاری، پیاده‌راهها، شبکه‌های حمل و نقل اماکن مذهبی، مراکز درمانی و... جلوه‌گر خلاقیت‌های بصری و معنوی در فضای شهری می‌شود (مختاری و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۶).

خلاقیت اجتماعی با معیارهای زیر سنجیده می‌شود:

- مکان‌ها و فضاهای عمومی، عاملی اثرگذار بر شکل‌گیری جغرافیای فرهنگی منطقه؛
- وجود مکان‌های عمومی، تجلی‌گر جهان‌بینی ایرانی اسلامی مانند برج‌ها، نمادها و نشانه‌ها؛
- طراحی و ساخت مکان‌ها و فضاهای عمومی برمبنای معماری ایرانی اسلامی در منطقه؛
- تقویت روحیه مداراگری و پذیرش ساکنان منطقه با حضور در فضاها و مکان‌های عمومی منطقه؛
- تأثیر مکان‌ها و فضاهای عمومی بر جنب و جوش و سرزندگی ساکنان منطقه؛
- محله‌محوری در مدیریت شهری منطقه.

۷. **شاخص خلاقیت آموزشی و پژوهشی شهر خلاق ایرانی اسلامی:** از دیدگاه فلوریدا، مراکز آموزشی و پژوهشی به مثابه پرورش‌دهنده استعدادها و مهارت‌ها در زمینه انتقال تخصص‌های نظری و عملی و رشد خلاقیت ساکنان شهرها نقش‌آفرین هستند؛ به همین علت مکان‌ها و فضاهای آموزشی، علمی، فرهنگی و هنری در جایگاه کانون‌های خلاق در مناطق شهری متبلور می‌شوند. از منظر اسلام سواد و کسب دانش افزون بر تربیت و آماده‌کردن نیروی انسانی ماهر، در پیشبرد برنامه پیشرفت انسانی اثر بسزایی دارد. توسعه و گسترش مکان‌ها و فضاهای آموزشی و پژوهشی اعم از کودکستان‌ها، مدارس، دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها، آموزشگاه‌های علمی و فنی و حرفه‌ای، مراکز آموزشی دینی و اسلامی (حوزه‌های علمیه)، آموزشگاه‌های فرهنگی و هنری، از ارکان اصلی برنامه‌ریزی شهر خلاق برای ایجاد خلاقیت انسانی، اقتصادی، فرهنگی، علمی و هنری محسوب می‌شود (مختاری و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۶).
به‌منظور سنجش این شاخص از معیارهای زیر بهره گرفته شده است:

- تعداد اماکن آموزشی و پژوهشی در حوزه‌های دینی؛
- تعداد اماکن مذهبی سایر ادیان توحیدی و غیرتوحیدی؛
- تعداد و سرانه فضاهای آموزشی در مقطع کودکستان و مهدکودک؛

- فضاهای آموزشی در مقاطع تحصیلی، مدارس عمومی و...؛

- تعداد مراکز آموزش عالی (دانشگاهی).

۸. **شاخص خلاقیت اکولوژیکی شهر خلاق ایرانی اسلامی:** رسیدن به توسعه پایدار شهری، رابطه مستقیمی با حرکت آن شهر برای رسیدن به شهر خلاق دارد. شاخص‌های اکولوژیکی در زیبایی، پایداری، زیست‌پذیری، القای حس شادابی و سرزندگی، تلطیف هوا، ارتقای کنش‌های فرهنگی و اجتماعی و رشد اقتصادی شهرها اثرگذارند. بر مبنای قوانین اسلام، در طول توسعه تمدن اسلامی در بلاد دیگر، خلق فضاهای سبز اکولوژیک مثل باغ اسلامی در شهرها گرامی داشته می‌شد. از منظر فضایی، طراحی کالبدی بوستان‌ها و فضاهای سبز عمومی شهری مبتنی بر ارزش‌های ایرانی اسلامی و معنوی که تداعی‌گر عبودیت، تقوی، اخلاق‌گرایی، زیبایی، تواضع، نظم، هویت، تفکر هم‌زیستی با طبیعت، نوگرایی و... باشد، به مثابه مصداقی برای نمود خلاقیت شهری در فضای شهر ایرانی اسلامی مطرح می‌شود (امینی، ۱۳۹۵: ۱۴۷). این شاخص معیارهایی دارد که عبارت‌اند از:

- وجود باغ ایرانی، نمادی از خلاقیت اکولوژیکی در فضای منطقه؛

- فضای سبز خلاق برای القای زیبایی خالق زیبایی‌ها؛

- نقش فضاهای سبز مناطق در تعامل اجتماعی شهروندان؛

- طراحی خلاقانه فضاهای سبز و تفرجگاه‌های اکولوژیک بر مبنای فرهنگ ایرانی اسلامی؛

- حس شادابی، تلطیف هوا، زیبایی شهری، القای بهشت برین و طراوت شهروندان با حضور در فضای سبز؛

- برگزاری جشن‌های ملی مذهبی، مسابقات و سرگرمی‌ها در فضاهای سبز منطقه؛

- نمود عینی نمادهای بومی فرهنگی، مذهبی، تاریخی، هنری و ادبی در فضاهای سبز منطقه؛

- میزان گذران اوقات فراغت شهروندان و اثرگذاری آن بر سرزندگی ساکنان منطقه.

۹. **شاخص خلاقیت اقتصادی در شهر خلاق ایرانی اسلامی:** فعالیت‌های تجاری در فضای شهری ضمن جذب و جلب مردم به فضای شهری، زمینه حضور و تجمع سایر عملکردها و انسان‌ها را فراهم می‌کند و پیرو همین جاذبه و حضور ناشی از آن است که برقراری تعاملات اجتماعی نیز ممکن و آسان می‌شود. یکی از شاخص‌های رونق اقتصادی شهری در شهرهای جهان اسلام، بازار است که در بین اماکن مختلف کسب و کار در فضای شهری جایگاه ویژه‌ای دارد. امروزه علاوه بر بازار، توسعه خلاقانه اماکن و مجتمع‌های تجاری بین‌المللی، مراکز خرید، فروشگاه‌های بزرگ ارائه‌دهنده برندهای مختلف بین‌المللی (هایپرمارت) از تولیدات فرهنگی، صوتی و تصویری، هنری، البسه، زیورآلات، لوازم خانگی و... در فضای شهرهای ایرانی، بیان‌کننده انعطاف‌پذیری مناسب فرهنگ ایرانی اسلامی در اختلاط با فرهنگ‌های بیگانه بوده است (امینی، ۱۳۹۵: ۱۷۲).

معیارهای شاخص خلاقیت اقتصادی عبارت‌اند از:

- وجود مراکز تاریخی و ریشه‌دار تجاری در سطح منطقه؛

- لزوم پرداختن به صنایع خلاق برتر و بوم‌محور برگرفته از فرهنگ ایرانی اسلامی در منطقه؛

- توسعه اقتصاد فرهنگی در سطح منطقه؛

- توسعه تجارت دانش‌بنیان در امور مالیاتی، تجارت و بانکداری الکترونیک در سطح منطقه.

۱۰. **شاخص خلاقیت ارتباطی در شهر خلاق ایرانی اسلامی:** شبکه‌های ارتباطی از دو منظر و مقیاس بر خلاقیت شهری اثرگذارند؛ برقراری ارتباطات درون‌شهری و برقراری ارتباط شهر با حاشیه و با دنیای بیرون. شهرهای خلاق، خیابان‌های حاوی فضاهایی دارند که انواع فعالیت‌های پیاده‌پویا مانند راه‌رفتن و پرسه‌زدن، و ایستادن مانند نشستن، ایستادن، خوردن، بازی کردن و... را برای شهروندان مهیا می‌کنند. در فرهنگ شهرسازی ایرانی اسلامی، ایجاد خیابان‌ها و گذرگاه‌های شهری، متناسب و سازگار با فرهنگ متحول شهرنشینی در محور برنامه‌ریزی شهری در شهر ایرانی اسلامی بوده است (امینی، ۱۳۹۵: ۱۷۶). معیارهای این شاخص عبارت‌اند از:

- ارتقای سرعت جابه‌جایی شهروندان در شبکه‌های ارتباطی داخل منطقه؛

- خیابان‌ها، بستر زایش و رویش خلاقیت در منطقه؛

- تحقق ایده‌پردازی فلسفی، هنری، فرهنگی، ادبی، معنوی و مذهبی با پرسه‌زدن در خیابان‌های منطقه؛

- توسعه فضاهای ارتباطی سطحی و زیرسطحی بر مبنای فرهنگ بومی ایرانی اسلامی؛

- انسان‌محوری شبکه‌های ارتباطی درونی در سطح منطقه (توسعه پیاده‌روها)؛

- سطح گسترش شبکه‌های ارتباطی درونی (خطوط مترو، BRT و خطوط تاکسیرانی و دوچرخه).

۱۱. **شاخص خلاقیت بهداشتی و درمانی در شهر خلاق ایرانی اسلامی:** تأمین سلامت برای یکایک مردم در هر جامعه از حقوق اساسی انسان‌هاست که باید دولت‌ها و متولیان امور توجه جدی به آن داشته باشند (احدنژاد و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۶۳). اسلام چون سلامتی را نیاز اساسی و ضامن بقای نسل آدمی می‌داند، راهکارهای فراوانی را برای حفظ و تأمین آن پیش روی بشر قرار می‌دهد (اسم‌حسینی، ۱۳۸۸: ۲). معیارهای این شاخص عبارت‌اند از:

- سرانه‌های مکانی و فضایی و بهداشتی و درمانی؛

- مراکز درمانی و بهداشتی طب سنتی ایرانی اسلامی.

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش

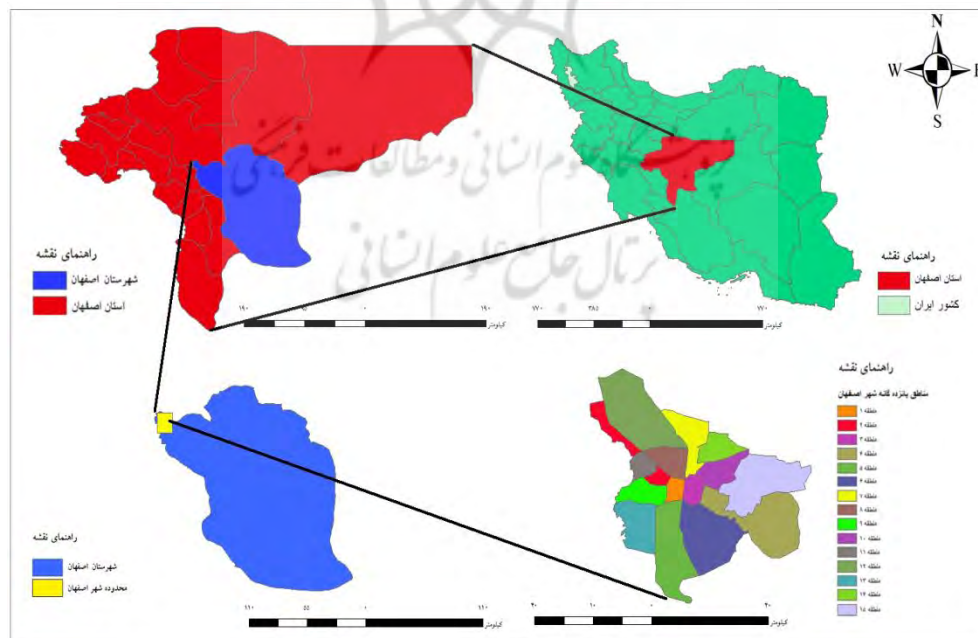
روش پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ ماهیت، توصیفی تحلیلی و شیوه گردآوری اطلاعات در حوزه کتابخانه‌ای میدانی خواهد بود. در روش کتابخانه‌ای از کتب و مقالات داخلی و خارجی و دیگر طرح‌های فرادست استفاده شده است. در بخش گردآوری داده‌ها برای تبیین شاخص‌های ایرانی اسلامی شهر خلاق در کلان‌شهر اصفهان از اطلاعات مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵، آمارنامه و اطلس کلان‌شهر اصفهان، سالنامه آماری استان اصفهان ۱۳۹۴، استان‌شناسی اصفهان ۱۳۹۵، اطلاعات شهروندان از طریق پرسش‌نامه و همچنین داده‌های حاصل از پرسش‌نامه گردآوری‌شده از کارشناسان برنامه‌ریزی شهری در سطح شهر اصفهان استفاده شده است.

جامعه آماری این پژوهش را کارشناسان حوزه‌های معاونت فرهنگی اجتماعی و شهرسازی شهرداری‌های مناطق پانزده گانه شهر اصفهان تشکیل می‌دهد. برای سنجش نسبت و شاخص روایی محتوایی تعداد ۱۱ شاخص و ۹۷ زیرشاخص تعیین شده، از نظرات تخصصی تعداد ۳۵ نفر از متخصصان حوزه مطالعاتی شهر خلاق و برنامه‌ریزی شهری شامل ۴ نفر عضو هیئت علمی دانشگاه با تخصص مرتبط، ۱۱ مدیر ارشد شهری، ۵ دانشجوی دکتری با تخصص مرتبط و ۱۵ کارشناس ارشد با زمینه تخصصی مرتبط استفاده شده است. همچنین به منظور بررسی هرچه بهتر شاخص‌ها، تعداد ۱۲۰ نفر از کارشناسان حوزه معاونت فرهنگی اجتماعی و شهرسازی مناطق پانزده گانه شهرداری اصفهان به صورت تمام‌شماری انتخاب شدند.

معرفی محدوده پژوهش

شهر اصفهان با طول جغرافیایی ۵۱ درجه و ۳۹ دقیقه و ۴۰ ثانیه شرقی و عرض جغرافیایی ۳۲ درجه و ۳۸ دقیقه و ۳۰ ثانیه شمالی پس از تهران و مشهد، سومین شهر بزرگ ایران است. شهر تاریخی اصفهان، مرکز استان اصفهان است که در شمال غرب شهرستان اصفهان قرار گرفته است. جمعیت این شهر براساس آخرین سرشماری سال ۱۳۹۵، ۱۹۶۱۲۶۰ نفر بوده است.

در تقسیم‌بندی مناطق شهری اصفهان، رودخانه زاینده رود شهر را به دو نیمه شمالی و جنوبی تقسیم کرده است. نیمه جنوبی شامل سه منطقه ۵، ۶ و ۱۳ است و سایر مناطق در نیمه شمالی رودخانه واقع شده‌اند. محور مصنوع چهارباغ، نیمه شرقی و غربی را پدید می‌آورد (مختاری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰۹). براساس منطقه‌بندی شهرداری اصفهان از تابستان سال ۱۳۹۲، شهر به ۱۵ منطقه تقسیم شده است (همان).

شکل - ۱: معرفی محدوده پژوهش در سطح کشور، استان و شهر

جدول- ۲: ویژگی‌های جمعیتی و مساحتی شهر اصفهان به تفکیک مناطق پانزده‌گانه
(منبع: با اقتباس از آمارنامه شهر اصفهان و مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

منطقه	کل محدوده و حریم (هکتار)	سهم محدوده قانونی (درصد)	جمعیت سال ۱۳۹۰	جمعیت سال ۱۳۹۵	میزان رشد جمعیت ۹۵-۹۰	تراکم در سال ۱۳۹۵	تعداد خانوار
۱	۸۱۰	۱۰۰	۷۸۰۳۷	۷۹۰۹۱	۰.۲۷	۹۷.۶	۲۷۲۸۲
۲	۲۱۴۵	۴۸	۶۴۷۵۰	۶۹۱۲۰	۱.۳۱	۳۲.۲	۲۱۸۰۸
۳	۱۱۵۲	۱۰۰	۱۰۹۹۶۸	۱۱۰۳۶۸	۰.۰۷	۹۵.۸	۳۶۹۵۶
۴	۷۵۰۲	۱۵	۱۲۵۹۷۸	۱۳۳۷۳۱	۱.۲	۱۷.۸	۴۳۸۱۲
۵	۶۰۰۲	۲۸	۱۶۳۲۴۱	۱۵۰۸۶۵	-۱.۵۶	۲۵.۱	۴۸۰۳۹
۶	۶۷۰۷	۱۹	۱۱۱۶۵۲	۱۱۲۱۲۹	۰.۰۹	۱۶.۷	۳۷۶۳۰
۷	۲۸۵۷	۴۷	۱۴۸۶۸۰	۱۶۸۱۳۲	۲.۵۶	۵۹.۱	۵۲۹۲۵
۸	۲۰۳۹	۱۰۰	۲۳۷۴۰۷	۲۳۹۷۵۶	۰.۲	۱۱۷.۶	۷۵۳۳۹
۹	۲۰۲۵	۵۲	۷۳۲۹۱	۷۵۱۶۸	۰.۵۱	۳۷.۱۲	۲۴۳۷۰
۱۰	۲۱۴۶	۷۶	۲۱۲۳۶۹	۲۰۷۸۰۳	-۰.۴۳	۹۶.۸	۶۵۶۰۲
۱۱	۱۰۹۷	۷۱	۵۹۱۶۰	۵۸۸۴۱	-۰.۱۱	۵۳.۶	۱۷۹۶۲
۱۲	۸۲۲۳	۱۸	۱۲۵۶۸۱	۱۳۶۳۷۶	۱.۶۵	۱۶.۶	۴۲۶۵۵
۱۳	۳۵۲۴	۵۷	۱۱۸۲۵۹	۱۳۲۴۶۹	۲.۳	۳۷.۶	۳۸۸۵۴
۱۴	۱۹۳۸	۴۹	۱۶۷۷۲۴	۱۶۴۸۵۰	-۰.۳۵	۸۵.۱	۴۷۹۹۹
۱۵	۶۹۰۵	۲۴	۱۱۲۷۷۱	۱۲۱۹۶۱	۱.۵۸	۱۷.۷	۳۷۸۵۸
کل شهر	۲۰۰۳۴	۳۶	۱۹۰۸۹۶۸	۱۹۶۱۲۶۰	۰.۵۴	۹۷.۹	۶۱۹۰۹۱

یافته‌های پژوهش

به منظور تدوین شاخص‌های مکانی و فضایی شهر خلاق ایرانی اسلامی، ۱۱ شاخص اصلی شامل طبقه خلاق، خلاقیت فرهنگی، خلاقیت مذهبی، خلاقیت آموزشی و پژوهشی، خلاقیت اکولوژیکی، خلاقیت تاریخی، خلاقیت اجتماعی، خلاقیت طراحی و معماری، خلاقیت اقتصادی، خلاقیت ارتباطی، خلاقیت بهداشتی و درمانی و تعداد ۹۷ زیرشاخص مربوط به هر یک از شاخص‌های اصلی تعیین شد. سپس پرسش‌نامه‌های تخصصی برای سنجش نسبت روایی محتوایی^۱ (CVR) و شاخص روایی محتوایی^۲ (CVI) معیارهای (زیرشاخص‌های) مکانی و فضایی مؤثر بر بومی‌سازی شاخص‌های شهر خلاق ایرانی اسلامی مشخص و روایی محتوایی و پایایی شاخص‌ها ارزیابی شدند. پس از گردآوری پاسخ افراد پنل ارزیاب، برای اطمینان از انتخاب مهم‌ترین و درست‌ترین محتوا (ضرورت سؤال) از نسبت روایی محتوایی استفاده شد. برای تعیین روایی محتوایی، پرسش‌نامه‌ای برای تعداد ۳۵ نفر از متخصصان و استادان حوزه‌های شهرسازی، معماری و برنامه‌ریزی شهری ارسال شد. از متخصصان درخواست شد به ۹۷ زیرشاخص پرسش‌نامه به صورت «ضروری است»، «ضروری نیست»، «ولی مفید است»، «ضرورتی ندارد» پاسخ

^۱ Contain Validity Ratio

^۲ Contain Validity Index

دهند. برای کمی‌سازی آرای اعضای پنل ارزیاب (مختصان)، نخست پاسخ‌ها براساس محاسبه فراوانی آرای که به گزینه «ضروری است» (E) تعلق گرفته بود، با استفاده از نرم افزار SPSS نسخه ۲۳ استخراج و در ادامه با استفاده از رابطه ۱، CVR محاسبه و با جدول لاوشی^۱ انطباق داده شد. تعداد ۳۵ نفر در پنل ارزیاب این پژوهش حضور داشتند که براساس جدول (۳) مقدار CVR اعداد بیش از ۰/۳۱ است.

$$CVR = \frac{N_e - \frac{N}{2}}{\frac{N}{2}} \quad \text{رابطه ۱: محاسبه CVR}$$

N_e = تعدادی از اعضای پنل ارزیاب است که در آن زیرشاخص، گویه «ضروری است» را انتخاب کرده باشند.
 N = تعداد کل اعضای گروه ارزیاب.

جدول-۳: حداقل مقادیر CVR پذیرفته برمبنای تعداد متفاوت اعضای پنل (ارزیابان) از منظر لاوشی
 (منبع: محمدیگی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱۶۲)

تعداد اعضای پنل ارزیاب (نفر)	حداقل مقادیر CVR پذیرفته	تعداد اعضای پنل ارزیاب (نفر)	حداقل مقادیر CVR پذیرفته
۵ تا ۷	۰/۹۹	۲۰	۰/۴۲
۸	۰/۸۵	۲۵	۰/۳۷
۹	۰/۷۸	۳۰	۰/۳۳
۱۰	۰/۶۲	۳۵	۰/۳۱
۱۵	۰/۴۹	۴۰	۰/۲۹

تعداد ۱۱ زیرشاخص که CVR کمتر از صفر داشته و میانگین عددی قضاوت زیرشاخص‌های کمتر از ۱/۵ بوده است، از لیست زیرشاخص‌های شهر خلاق ایرانی اسلامی حذف شد. پس از تعیین و محاسبه CVR و برای اطمینان از اینکه پرسش‌های پژوهش به بهترین نحو برای اندازه‌گیری محتوا طراحی شده‌اند، از پرسش‌نامه شاخص روایی محتوا (CVI) استفاده شد. بدین منظور دوباره پرسش‌نامه برای محاسبه CVI به ۳۵ نفر از متخصصان ارسال و از آنها خواسته شد درباره هر یک از ۹۷ پرسش، براساس طیف لیکرتی چهار قسمتی درزمینه سه معیار زیر اظهارنظر کنند: مربوط بودن، ساده بودن و واضح بودن. (برای نمونه ۱: واضح نیست، ۲: نسبتاً واضح است، ۳: واضح است، ۴: کاملاً واضح است). بدین منظور امتیاز CVI با مجموع امتیازات موافق برای هر آیتم که رتبه ۳ و ۴ (بیشترین نمره) را کسب کرده‌اند، بر تعداد کل جامعه آماری پژوهش محاسبه می‌شود.

$$CVI = \frac{\sum_{n=1}^i CVR}{\text{Retained Number}} \quad \text{رابطه ۲: محاسبه CVI}$$

CVI = تبدیل صورت خطی و مستقیم اعضای گروه پنل است که عبارت «ضروری» را انتخاب کرده‌اند.

Retained Number = تعداد پرسش‌های باقی مانده است.

در این پژوهش پس از روایی سنجی، تعداد ۱۱ پرسش حذف شد. درنهایت ۸۶ پرسش باقی ماند. مقدار شاخص روایی پرسش‌های باقی مانده براساس رابطه ۲ به شرح زیر محاسبه شد.

¹ Lawshe

$$CVI = \frac{40.65}{86} = 0.47$$

بنابراین مقدار شاخص روایی محتوایی پذیرفته برای پرسش نامه دوم ۰/۴۷ محاسبه شد. اندازه روایی محتوایی براساس رابطه ۳-۴ محاسبه می‌شود.

رابطه (۳-۴): محاسبه اندازه روایی محتوا

$$CVI = \frac{\text{مجموع تعداد اعضای پنل ارزیاب که به آیتم نمره ۳ و ۴ داده‌اند}}{\text{تعداد کل پنل ارزیاب}}$$

پس از انجام محاسبات مربوطه، اندازه CVI زیرشاخص «برخورداربودن از عقلانیت ایرانی و اسلامی» و «واگرایی، همگرایی عینیت و انتزاعی بودن تفکر» که زیرمجموعه شاخص طبقه خلاق بودند، به ترتیب ۰/۲۹ و ۰/۳۴ محاسبه شد که به علت کمتر از مقدار شاخص روایی محتوایی بودن از لیست زیرشاخص‌ها حذف شد. گویه‌هایی (زیرشاخص‌ها) که شاخص CVI آنها نهایی شده بود، در نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۳ وارد و سپس با استفاده از روش آلفای کرونباخ پایایی پرسش‌نامه سنجیده شد. ضریب به دست آمده معادل ۰/۹۷ بود که سازگاری درونی قوی پرسش‌نامه را نشان می‌دهد. از ۸۴ زیرشاخص تأییدشده، تعداد ۵۱ شاخص در قالب پرسش‌نامه کیفی مشتمل بر پرسش‌های پنج گزینه‌ای طیف لیکرت به تعداد جامعه (۱۲۰ نفر) تهیه و در اختیار کارشناسان حوزه معاونت فرهنگی و اجتماعی و همچنین کارشناسان حوزه شهرسازی مناطق پانزده گانه شهر اصفهان قرار گرفت. بقیه زیرشاخص‌ها (۳۳ زیرشاخص) بر مبنای داده‌های آماری (داده‌های ثانویه) مناطق پانزده گانه در قالب ماتریس ۱۵×۳۳ تکمیل و برای تجزیه و تحلیل میزان خلاقیت مناطق در چهارچوب مدل رتبه‌بندی ویکور استفاده شد. مبنای امتیازدهی به زیرشاخص‌های پرسش‌نامه‌ها، ادبیات بومی تعریف‌شده از شهر خلاق در جدول (۴) است.

جدول- ۴: مبنای تعیین میزان خلاقیت شهری

مبنای تعیین میزان خلاقیت مناطق	وضعیت خلاقیت	توضیح
میانگین کمتر از ۶۰	بسیار ضعیف	خارج از چهارچوب کلی شهر خلاق
بین ۶۰ تا ۶۵	ضعیف	نیازمند به اصلاح کلی و بهبود روش‌های برنامه‌ریزی شهر خلاق
بین ۶۵ تا ۷۰	خوب	فراهم بودن زمینه به منظور بهبود شرایط برای گام برداشتن در مسیر شهر خلاق (مرحله گذار)
بین ۷۰ تا ۷۵	بسیار خوب	مهیا بودن شرایط برای توسعه خلاقیت شهری
بیش از ۷۵	عالی	اتخاذ شرایط شهر خلاق

تجزیه و تحلیل داده‌های جمعیت‌شناختی پژوهش

در ۱۲۰ پرسش‌نامه توزیع شده بین کارشناسان حوزه معاونت فرهنگی اجتماعی و شهرسازی مناطق پانزده گانه شهرداری اصفهان، ۴۳ نفر زن معادل ۳۵/۸ درصد و ۷۷ نفر مرد معادل ۶۴/۲ درصد از پاسخگویان بوده‌اند. از این تعداد، ۳۷ نفر در رده سنی ۲۵ تا ۳۴ سال، ۵۸ نفر در رده سنی ۳۵ تا ۴۴ سال، ۱۰ نفر در رده سنی ۴۵ تا ۵۴ سال و ۱۵ نفر در رده سنی ۵۵ سال به بالا بوده‌اند. میزان تحصیلات ۶۷ نفر از پاسخگویان لیسانس، ۵۰ نفر فوق لیسانس و ۳ نفر دکتری بوده است. همچنین کمترین میزان سابقه کار کارشناسان ۲ و بیشترین ۳۰ سال بوده است. میانگین سابقه کار پاسخگویان ۱۳/۴۸ سال است.

جدول - ۵: اطلاعات جمعیت‌شناختی پژوهش

متغیر	فراوانی	درصد فراوانی	متغیر		فراوانی	درصد فراوانی	
			فراوانی	درصد فراوانی			
سن	۲۵-۳۴ سال	۳۷	۳۰.۸	جنسیت	زن	۴۳	۳۵.۸
	۳۵-۴۴ سال	۵۸	۴۸.۳		مرد	۷۷	۶۴.۲
	۴۵-۵۴ سال	۱۰	۸.۳	تحصیلات	لیسانس	۶۷	۵۵.۸
	بیش از ۵۵ سال	۱۵	۱۲.۵		فوق لیسانس	۵۰	۴۱.۷
کمترین	۲ سال		دکتری		۳	۲.۵	
سابقه کار	بیشترین	۳۰ سال					
	میانگین	۱۳.۴۸ سال					

توصیف متغیرهای مشاهده‌شده

با نگاهی به توصیف آماری متغیرهای مشاهده‌شده و نحوه پردازش آنها مطابق جدول (۶)، میانگین محاسبه‌شده برای گویه‌ها ۳/۱۸۲ است. این موضوع نشان می‌دهد از دیدگاه کارشناسان مناطق پانزده گانه شهرداری اصفهان، میزان خلاقیت شهری کلان‌شهر اصفهان بیش از حد متوسط در طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت است؛ به بیان دیگر شاخص‌های ایرانی اسلامی شهر خلاق بر خلاقیت کلان‌شهر اصفهان به مقدار تقریباً زیاد اثر گذارند.

جدول - ۶: توصیف متغیرهای مشاهده‌شده شاخص‌های ارزیابی میزان خلاقیت شهر اصفهان

شاخص	متغیرها و معیارهای سنجیده‌شده		
	میانگین	انحراف معیار	
طبقه خلاق	داشتن ابتکارات علمی، هنری، فرهنگی و کارآفرینی در سطح منطقه	۳.۶۳	۰.۸۹
	برخوررداری از توان و قابلیت سؤال‌پردازی	۳.۳۷	۰.۶۶
	داشتن تفکر و اصالت فرهنگی ایرانی اسلامی	۳.۵۹	۰.۷۳
	انعطاف‌پذیری و مداراگری (تنوع اقوام، تعامل و پذیرش اجتماعی) در منطقه	۳.۶۵	۰.۷۱
	داشتن اعتقادات دینی	۳.۸۴	۰.۶۷
	حس مشارکت‌جویی با مدیران شهری و معتمدبودن برای مدیریت شهری	۳.۶۳	۰.۷۷
	سطح دانش و محوریت قراردادن دانش و فناوری نوین خلاقانه	۳.۴۴	۰.۷۴
	داشتن ایده‌های مهارتی و تحول‌گرا	۳.۳۸	۰.۸۷
خلاقیت فرهنگی و مذهبی	کیفیت و تعداد صنایع فرهنگی	۳.۳۰	۰.۸۸
	برگزاری جشنواره‌ها و همایش‌های بومی فرهنگی و هنری ایرانی اسلامی	۳.۰۹	۰.۸۶
	توسعه ایده‌های خلاقانه در کاربری‌های مذهبی بر مبنای فرهنگ ایرانی	۳.۲۲	۰.۸۳
	جایگاه اماکن و فضاهای مذهبی در گسترش اجتماعات انسانی مؤثر بر خلاقیت شهری	۳.۳۴	۰.۷۷
	اماکن و فضاهای فرهنگی درآمدزا و اثرگذار بر رشد اقتصاد شهر ایرانی اسلامی	۳.۴۴	۰.۸۶
خلاقیت تاریخی	تأثیر میراث تاریخی به‌مثابه بستری برای خلق ایده‌های نو شهری	۳.۳۶	۰.۹۴
	اثرگذاری مکان‌ها و فضاهای ملموس تاریخی ایرانی اسلامی بر هویت شهر و منطقه	۳.۳۹	۰.۸۳
	استفاده از جاذبه گردشگری مکان‌ها و فضاهای تاریخی	۳.۲۷	۰.۸۷
	تأثیر مکان‌ها و فضاهای تاریخی تلفیق‌شده بر فضاهای مدرن شهری	۳.۲۸	۰.۸۳
	خودنمایی قابلیت‌های ملی، فرهنگی و مذهبی در میراث تاریخی منطقه	۳.۲۲	۰.۸۲
	آثار تاریخی ملموس و غیرملموس شهری، عاملی برای ارتقای تفکر خلاقانه در منطقه	۳.۲۹	۰.۸۲

متغیرها و معیارهای سنجیده شده			شاخص
انحراف معیار	میانگین	معیارها	
۰.۷۹	۳.۳۸	میراث تاریخی، محرکی برای شکوفایی شهری و ایده‌پردازی برای برنامه‌ریزی شهر خلاق	خلاقیت اکولوژیکی
۰.۹۳	۳.۲۶	وجود باغ‌های ایرانی، نمادی از خلاقیت اکولوژیکی در فضای منطقه	
۰.۸۵	۳.۳۴	فضای سبز خلاق برای القای زیبایی خالق زیبایی‌ها	
۰.۷۷	۳.۵۸	نقش فضاهای سبز مناطق در تعامل اجتماعی شهروندان	
۰.۸۸	۳.۳۱	طراحی خلاقانه فضاهای سبز و تفرجگاه‌های اکولوژیک بر مبنای فرهنگ ایرانی اسلامی	
۰.۸۷	۳.۴۰	حس شادابی، تلطیف هوا، زیبایی شهری و طراوت شهروندان با حضور در فضاهای سبز منطقه	
۰.۷۵	۳.۴۸	برگزاری جشن‌های ملی و مذهبی، مسابقات و سرگرمی‌ها در فضاهای سبز منطقه	
۰.۸۹	۳.۲۵	نمود عینی نمادهای بومی فرهنگی، مذهبی، تاریخی، هنری و ادبی در فضاهای سبز منطقه	
۰.۸۷	۳.۳۸	میزان گذران اوقات فراغت شهروندان و اثرگذاری آن بر سرزندگی ساکنان منطقه	
۰.۹۱	۳.۲۱	وجود مراکز تاریخی و ریشه‌دار تجاری در سطح منطقه	
۰.۸۶	۳.۱۸	لزوم پرداختن به صنایع خلاق برتر و بوم‌محور برگرفته از فرهنگ ایرانی اسلامی در منطقه	
۰.۸۶	۳.۱۹	توسعه اقتصاد فرهنگی در سطح منطقه	
۰.۹۸	۳.۰۳	توسعه تجارت دانش‌بنیان در امور مالیاتی، تجارت و بانکداری الکترونیک در سطح منطقه	
۰.۷۹	۳.۳۸	مکان‌ها و فضاهای عمومی، عاملی اثرگذار بر شکل‌گیری جغرافیای فرهنگی منطقه	خلاقیت اجتماعی
۰.۷۸	۳.۱۹	وجود مکان‌های عمومی تجلی‌گر جهان‌بینی ایرانی اسلامی مانند برج‌ها، نمادها و نشانه‌ها	
۰.۸۹	۳.۱۲	طراحی و ساخت مکان‌ها و فضاهای عمومی بر مبنای معماری ایرانی اسلامی در منطقه	
۰.۸۶	۳.۱۵	تقویت روحیه مداراگری و پذیرش ساکنان منطقه با حضور در فضاها و مکان‌های عمومی منطقه	
۰.۸۷	۳.۴۶	تأثیر مکان‌ها و فضاهای عمومی بر جنب و جوش و سرزندگی ساکنان منطقه	
۰.۸۲	۳.۳۸	محله‌محوری در مدیریت شهری منطقه	
۰.۹۲	۳.۰۸	رعایت اصول معماری ایرانی اسلامی (جذابیت، ایمنی، طبیعت‌گرایی و معنویت) در ساخت و ساز	خلاقیت طراحی و معماری
۰.۹۷	۳.۱۲	خلاقیت در منظر شهر بر مبنای اصول معماری ایرانی اسلامی	
۰.۸۷	۳.۱۸	توسعه المان‌های مکانی و فضایی هویت‌بخش در سطح منطقه	
۰.۹۱	۳.۲۳	محوریت اصول اسلامی مانند معنویت، جذابیت، خلاقیت، ایمنی و... در معماری فضاهای منطقه	
۰.۸۳	۳.۲۲	طراحی خلاقانه نمادهای هنری، نقاشی، ادبی، عرفانی و مذهبی در معابر و فضاهای عمومی منطقه	
۰.۷۶	۳.۱۳	خودنمایی هنرهای تجسمی در معماری فضاهای عمومی منطقه	
۰.۸۵	۳.۲۵	محوریت قراردادن اصل طبیعت‌گرایی در معماری و طراحی فضاهای منطقه	
۰.۹۴	۳.۲۸	ارتقای سرعت جابه‌جایی شهروندان در شبکه‌های ارتباطی داخل منطقه	خلاقیت ارتباطی
۰.۸۴	۳.۰۷	خیابان‌ها، بستر زایش و رویش خلاقیت در منطقه	
۰.۸۸	۲.۸۳	تحقق ایده‌پردازی فلسفی، هنری، فرهنگی، ادبی، معنوی و مذهبی با پرسه‌زدن در خیابان‌های منطقه	
۰.۷۸	۳.۰۲	توسعه فضاهای ارتباطی سطحی و زیرسطحی بر مبنای فرهنگ بومی ایرانی اسلامی	
۰.۸۵	۳.۱۳	انسان‌محوری شبکه‌های ارتباطی درونی در سطح منطقه (توسعه پیاده‌روها)	
۰.۸۵	۳.۳۰	سطح گسترش شبکه‌های ارتباطی درونی (خطوط مترو، BRT و خطوط تاکسیرانی و دوچرخه)	

رتبه‌بندی مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان با استفاده از مدل رتبه‌بندی ویکور

ویکور، روشی مبتنی بر برنامه‌ریزی توافقی مسائل تصمیم‌گیری چندمعیاره است که مسائلی با معیارهای نامتناسب و ناسازگار را ارزیابی می‌کند. در شرایطی که فرد تصمیم‌گیرنده قادر به شناسایی و بیان برتری‌های یک مسئله در زمان شروع و طراحی آن نیست، این روش به‌مثابه ابزاری مؤثر در تصمیم‌گیری مطرح می‌شود. تعداد

۳۳ زیرشاخص مربوط به شاخص‌های بومی شهر خلاق که کارشناسان و متخصصان تأیید کردند، جزو شاخص‌های کمی بودند که با گردآوری داده‌های ثانویه از منابع متعدد، یک ماتریس 15×33 تهیه شد. در ادامه برای تجزیه و تحلیل میزان خلاقیت مناطق در چهارچوب مدل ویکور، ماتریس خام داده‌ها، منطبق با ۱۱ شاخص بررسی شده در مناطق پانزده‌گانه اصفهان مطابق با جدول (۷) تشکیل شد.

جدول- ۷: ماتریس داده‌ها برمبنای جمعیت مناطق (نسبت به ۱۰۰۰۰ نفر)

شاخص منطقه	شاخص بهداشتی	شاخص ارتباطی	شاخص اقتصادی	شاخص اجتماعی	شاخص اکولوژیکی	شاخص تاریخی	شاخص آموزشی	فرهنگی مذهبی	شاخص منطقه
۱	۰.۴۸۰۵	۰.۰۵۹۴	۰.۱۲۶۴	۱.۸۰۸۰	۱.۰۳۶۸	۰.۲۰۲۳	۱.۸۹۶۵	۰.۳۹۸۸	۱
۲	۰.۱۴۴۷	۰.۰۳۹۱	۰.۰۱۴۵	۰.۳۴۷۲	۰.۹۲۵۹	۰.۰۲۸۹	۰.۶۹۴۴	۱.۵۶۲۵	۲
۳	۱.۲۲۳۲	۰.۰۴۷۱	۰.۱۵۴۰	۱.۸۹۳۷	۰.۷۲۴۸	۰.۶۶۱۴	۱.۵۴۰۳	۸.۶۹۸۲	۳
۴	۰.۲۶۹۲	۰.۰۱۶۵	۰.۰۳۷۴	۰.۳۴۴۰	۰.۶۸۰۵	۰.۰۳۷۴	۱.۱۳۶۶	۱.۳۰۸۶	۴
۵	۰.۳۴۴۷	۰.۰۲۳۲	۰.۰۹۲۸	۱.۰۶۷۲	۰.۳۵۷۹	۰.۰۵۳۰	۱.۶۵۰۵	۲.۴۱۲۸	۵
۶	۰.۲۳۱۹	۰.۰۳۳۹	۰.۰۶۲۴	۱.۱۰۵۹	۱.۴۵۳۷	۰.۰۶۲۴	۱.۸۹۹۶	۳.۱۸۳۸	۶
۷	۰.۲۹۶۳	۰.۰۱۱۹	۰.۰۱۱۹	۰.۲۷۸۵	۰.۸۲۹۷	۰.۰۱۱۹	۰.۵۰۹۷	۱.۰۱۳۴	۷
۸	۰.۲۴۶۱	۰.۰۰۸۳	۰.۰۰۸۳	۰.۲۸۳۶	۱.۰۴۲۷	۰.۰۰۴۲	۰.۷۶۷۴	۱.۱۰۹۵	۸
۹	۰.۰۷۹۸	۰.۰۲۵۳	۰.۰۲۶۶	۰.۴۹۲۲	۱.۰۱۱۱	۰.۰۵۳۲	۰.۶۲۵۳	۱.۶۴۹۶	۹
۱۰	۰.۲۹۸۴	۰.۰۰۹۶	۰.۰۲۴۱	۰.۴۰۴۲	۱.۷۲۷۶	۰.۰۰۴۸	۰.۶۳۵۲	۱.۲۹۴۵	۱۰
۱۱	۰.۱۱۹۰	۰.۰۳۴۰	۰.۰۱۷۰	۰.۳۹۰۹	۰.۹۳۴۷	۰.۰۳۴۰	۰.۶۱۱۸	۱.۱۷۲۷	۱۱
۱۲	۰.۱۸۳۳	۰.۰۱۶۹	۰.۰۲۹۳	۰.۴۶۹۳	۱.۱۸۷۹	۰.۰۰۷۳	۰.۴۷۶۶	۰.۹۱۶۶	۱۲
۱۳	۰.۱۱۳۲	۰.۰۱۶۶	۰.۰۰۷۵	۰.۲۴۱۶	۱.۲۱۵۴	۰.۰۰۷۵	۰.۷۳۹۸	۰.۹۰۵۹	۱۳
۱۴	۰.۲۰۶۲	۰.۰۰۷۹	۰.۰۲۴۳	۰.۲۱۲۳	۰.۷۶۴۳	۰.۰۱۲۱	۰.۲۹۷۲	۰.۸۲۵۰	۱۴
۱۵	۰.۱۶۴۰	۰.۰۱۳۱	۰.۰۱۶۴	۰.۴۱۸۲	۰.۸۸۵۵	۰.۰۴۹۲	۰.۵۳۳۰	۱.۴۵۱۳	۱۵

نتیجه محاسبات صورت گرفته در مدل رتبه‌بندی ویکور برمبنای شاخص‌های کمی به شکل جدول (۸) است.

جدول- ۸: محاسبه‌نماگر نهایی ویکور و رتبه‌بندی مناطق براساس شاخص‌های کمی

رتبه ویکور	عدد ویکور	منطقه	رتبه ویکور	عدد ویکور	منطقه
۷	۰.۰۶۳۱	۹	۲	۰.۴۳۹۹	۱
۱۰	۰.۰۳۴۶	۱۰	۵	۰.۰۷۱۹	۲
۸	۰.۰۵۸۱	۱۱	۱	۰.۹۹۹۸	۳
۱۱	۰.۰۳۳۶	۱۲	۶	۰.۰۷۰۴	۴
۱۵	۰.۰۰۳۷	۱۳	۳	۰.۲۳۴۸	۵
۱۴	۰.۰۰۳۹	۱۴	۴	۰.۲۰۰۱	۶
۹	۰.۰۴۱۸	۱۵	۱۲	۰.۰۱۵۳	۷
			۱۳	۰.۰۰۷۶	۸

جدول - ۹: خوشه‌بندی مناطق براساس پرسش‌نامه کمی (داده‌های موجود)

مناطق	وضعیت خلاقیت	وضعیت خلاقیت	دامنه اعداد	مبنای تعیین میزان خلاقیت مناطق
۱۲-۱۰-۸-۷- ۱۵-۱۴-۱۳	خارج از چهارچوب کلی شهر خلاق	بسیار ضعیف	-	کمتر از ۰/۰۵
۱۱-۹-۴-۲	نیازمند اصلاح کلی و بهبود روش‌های برنامه‌ریزی شهر خلاق	ضعیف	۰.۱۹ تا ۰.۰۵	بین ۰/۰۵ تا ۰/۲
۶-۵	فراهم‌بودن زمینه برای بهبود شرایط به‌منظور گام‌برداری در مسیر شهر خلاق (مرحله گذار)	خوب	۰.۳۴۹ تا ۰.۱۹	بین ۰/۲ تا ۰/۳۵
۱	مهیابودن شرایط برای توسعه خلاقیت شهری	بسیار خوب	۰.۴۹ تا ۰.۳۴۹	بین ۰/۳۵ تا ۰/۵
۳	اتخاذ شرایط شهر خلاق	عالی	-	بیش از ۰/۵

رتبه‌بندی نهایی حاصل از تلفیق متغیرهای کمی و کیفی

به‌منظور رسیدن به یک رتبه‌بندی نهایی از میزان خلاقیت شهری در مناطق پانزده گانه شهر اصفهان، داده‌های حاصل از نتایج پرسش‌نامه (متغیرهای کیفی) و همچنین داده‌های موجود (متغیرهای کمی) با هم تلفیق شد و سپس با استفاده از روش رتبه‌بندی ویکور، رتبه‌بندی نهایی انجام گرفت. نتیجه ویکور محاسبه‌شده حاصل از ترکیب داده‌ها در جدول (۱۰) آمده است.

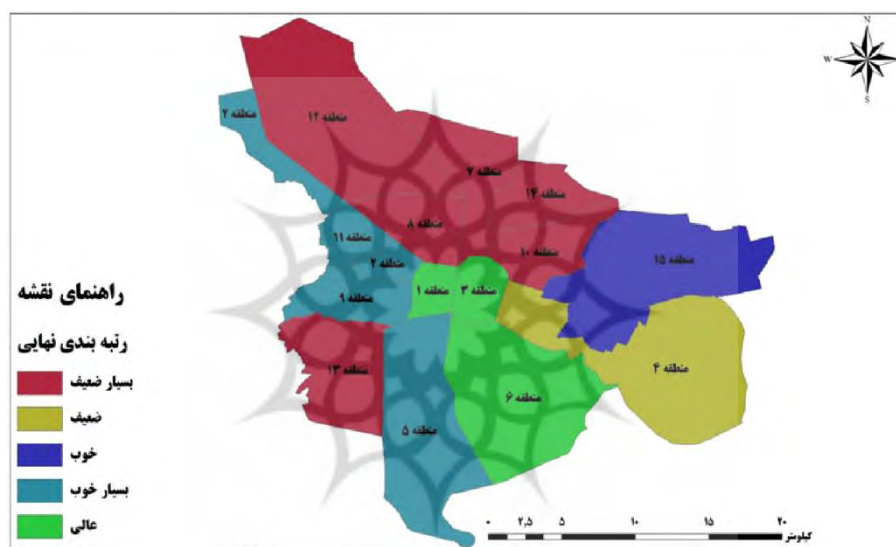
جدول - ۱۰: محاسبه‌نماگر نهایی ویکور و رتبه‌بندی مناطق

منطقه	عدد ویکور	رتبه ویکور	منطقه	عدد ویکور	رتبه ویکور
۱	۰.۵۳۷۷	۲	۹	۰.۱۵۰۴	۷
۲	۰.۱۵۳۷	۶	۱۰	۰.۰۱۹۰	۱۳
۳	۰.۹۹۹۸	۱	۱۱	۰.۱۵۵۳	۵
۴	۰.۰۸۸۳	۹	۱۲	۰.۰۴۰۵	۱۰
۵	۰.۱۸۳۹	۴	۱۳	۰.۰۲۹۹	۱۱
۶	۰.۲۴۲۹	۳	۱۴	۰.۰۲۴۲	۱۲
۷	۰.۰۱۷۸	۱۴	۱۵	۰.۱۰۰۸	۸
۸	۰.۰۰۰۱	۱۵			

براساس نتایج حاصل از تلفیق متغیرهای کمی و کیفی پژوهش، مناطق ۱-۳-۶ جزو مناطق عالی، مناطق ۲-۵-۹-۱۱ جزو مناطق بسیار خوب، منطقه ۱۵ جزو مناطق خوب، منطقه ۴ جزو مناطق ضعیف و مناطق ۷-۸-۱۰-۱۲-۱۳-۱۴ جزو مناطق بسیار ضعیف در بهره‌مندی از میزان خلاقیت شهری‌اند.

جدول- ۱۱: خوشه‌بندی نهایی میزان خلاقیت شهری مناطق پانزده‌گانه اصفهان

مناطق	وضعیت خلاقیت	وضعیت خلاقیت	دامنه اعداد	مبنای تعیین میزان خلاقیت مناطق
۷-۸-۱۰-۱۲-۱۳-۱۴	خارج از چهارچوب کلی شهر خلاق	بسیار ضعیف	-	کمتر از ۰/۰۵
۴	نیازمند اصلاح کلی و بهبود روش‌های برنامه‌ریزی شهر خلاق	ضعیف	۰.۰۵ تا ۰.۹۹	بین ۰/۰۵ تا ۰/۱
۱۵	فراهم‌بودن زمینه برای بهبود شرایط به‌منظور گام‌برداری در مسیر شهر خلاق (مرحله گذار)	خوب	۰.۱ تا ۰.۱۴۹	بین ۰/۱ تا ۰/۱۵
۲-۵-۹-۱۱	مهیابودن شرایط برای توسعه خلاقیت شهری	بسیار خوب	۰.۱۵ تا ۰.۱۹	بین ۰/۱۵ تا ۰/۲
۱-۳-۶	اتخاذ شرایط شهر خلاق	عالی	-	بیش از ۰/۲

شکل - ۲: رتبه‌بندی نهایی میزان خلاقیت شهری در مناطق پانزده‌گانه اصفهان بر مبنای رتبه‌بندی ویکور

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

امروزه خلاقیت در شهرها به موضوع رقابتی بین شهرهای مختلف درآمده است و همه شهرها در سراسر دنیا از خلاقیت به‌مثابه شهرت و برند خود بهره می‌برند. اهمیت این موضوع سبب شده است در کشور ما نیز مطالعاتی درباره خلاقیت در شهرها در زمینه‌های مختلف انجام شود. بر این اساس به نظر می‌رسد عوامل و شاخص‌های بومی مبتنی بر آموزه‌های فرهنگی و مذهبی ایران کمتر شناخته شده است.

در این پژوهش ۱۱ شاخص شهر خلاق ایرانی اسلامی با ۹۷ زیرشاخص مربوط بررسی و تجزیه و تحلیل شد. در این زمینه برای تعیین ضرورت استفاده از زیرشاخص‌ها در چهارچوب پرسش‌نامه نسبت روایی محتوایی (CVR)، در مرحله نخست پرسش‌نامه‌ای مبتنی بر سه گزینه «ضروری است»، «ضروری نیست»، «ولی مفید است»، «ضرورتی ندارد»، برای ۳۵ نفر از متخصصان و استادان حوزه‌های شهرسازی، معماری و برنامه‌ریزی شهری به صورت

الکترونیکی ارسال شد. تعداد ۱۱ زیرشاخص که CVR کمتر از صفر داشت و میانگین عددی قضاوت‌های آنها کمتر از ۱/۵ بود، از لیست حذف شدند. ۸۶ زیرشاخص باقی‌مانده در قالب پرسش‌نامه CVI که یک پرسش‌نامه طیف لیکرت ۴گزینه‌ای برای بررسی آیتم‌های مربوط بودن، واضح بودن و ساده بودن بود، در مرحله دوم دوباره به صورت الکترونیکی در اختیار اعضای پنل ارزیاب قرار گرفت تا روایی محتوایی زیرشاخص‌ها ارزیابی شود که مقدار حداقلی آن ۰/۴۷ محاسبه شد. در ادامه تعداد دو زیرشاخص واجد احراز کمترین مقدار CVI نبود که حذف شدند. نتیجه حاصل سازگاری درونی قوی پرسش‌نامه بوده است. براساس نتایج به دست آمده میانگین محاسبه شده برای گویه‌ها ۳/۱۸۱ بوده است. نتیجه حاصل از تلفیق متغیرهای کمی و کیفی در رتبه‌بندی نهایی براساس مدل رتبه‌بندی ویکور این است که منطقه ۳ با عدد ویکور ۰/۹۹۹۸ در رتبه اول و منطقه ۸ با عدد ویکور ۰/۰۰۰۱ در رتبه آخر قرار گرفته است.

پیشنهادها

- با توجه به نتایج بدست آمده از وضعیت خلاقیت در مناطق ۴-۷-۸-۱۰-۱۲-۱۳ و ۱۴ به نظر می‌رسد توجه به مسائلی از جمله توسعه مراکز رشد، پارک‌های علم و فناوری، ایجاد مراکز تجاری و توسعه فضاهای شهری با محور قراردادن اصول شهرسازی و شهرنشینی ایرانی اسلامی به ویژه در مناطق ۱۲-۱۳ و ۱۴، همچنین توجه خاص در حوزه بهداشت و سلامت و ایجاد بیمارستانهای تخصصی به ویژه در سطح کودکان با توجه به جمعیت ساکن در این مناطق می‌تواند در ارتقاء سطح خلاقیت مؤثر واقع شود؛
- فراهم نمودن شرایط لازم در حوزه های حمل و نقل عمومی درون شهری به منظور تقلیل زمان جابجایی و کاهش زمان های تلف شده شهروندان ساکن در منطقه ۱۵ به لحاظ بعد مسافت تا مرکز شهر، همچنین توجه به توسعه مراکز درمان طب سنتی و برنامه ریزی در جهت ساماندهی فعالین در این حوزه می‌تواند در جهت حفظ وضعیت موجود منطقه و ارتقاء سطح خلاقیت مؤثر باشد؛
- وضعیت مطلوب خلاقیت در مناطق ۱-۳-۵-۶-۹-۱۱ نیازمند توجه ویژه در زمینه حفظ شرایط موجود و بهبود آن می‌باشد. اقداماتی نظیر توجه خاص به گردشگری خلاق و احیاء، مرمت و تلفیق فضاهای شهری قدیمی موجود در این مناطق و تلفیق آنها با معماری جدید شهری بر اساس ارزش های فرهنگی ایرانی اسلامی و تغییر کاربری مکان های تاریخی، ویرایش و بروز رسانی آنها، همچنین ایجاد فضاهای شهری برای ساعات مختلف شبانه روز و امکان استفاده از آنها در سطح مناطق به ویژه در مناطق ۱-۳-۵ و ۶، توجه خاص به کاربری های مذهبی خصوصاً مساجد و طراحی و معماری خلاق محور آنها؛

منابع

- ۱- ابراهیمی، احدنژاد، فرشچیان، امیرحسین، (۱۳۹۳)، تعاملات اجتماعی راهبردی به سوی ارتقای سطح کیفی شهر خلاق اسلامی، نخستین همایش ملی شهرهای خلاق و توسعه پایدار اصفهان، شهرهای خلاق و مشکلات اجتماعی، ۱-۱۲.

- ۲- احدنژاد، محسن، قادری، حسین، هادیان، محمد، حقیقت‌فرد، پیام، درویشی، بنفشه، حقیقت‌فرد، الهام، زگردی، بیتاسادات، بردبار، آرش، (۱۳۹۳)، مکان‌یابی بهینه‌سازی مراکز درمانی شهری با استفاده از GIS: منطقه ۱۱ شهر تهران، مجله دانشگاه علوم پزشکی فسا، دوره ۴، شماره ۴، ۴۷۴-۴۶۳.
- ۳- اسم‌حسینی، غلامرضا، (۱۳۸۸)، نظام بهداشت و سلامت در اسلام، دو فصلنامه تخصصی قرآن و علم، سال ۳، شماره ۵، اصفهان، ۱-۳۱.
- ۴- امینی قشلاقی، داوود، (۱۳۹۵)، بومی‌سازی و تبیین شاخص‌های مکانی و فضایی شهر خلاق در کلان‌شهر تهران، رساله دکتری، استادان راهنما: مختاری ملک‌آبادی، رضا، مرصوعی، نفیسه، دانشگاه پیام نور تهران، دانشکده علوم انسانی.
- ۵- پیرنیا، محمدرضا، خالدی، دنیا، مختاری، زهره، (۱۳۹۵)، به‌کارگیری الگوی معماری اسلامی در ایجاد شهر خلاق، کنفرانس بین‌المللی نخبگان عمران، معماری و شهرسازی، خردادماه، تهران.
- ۶- جاوید، محمدهادی، حسین‌پور، سید علی، اکبری مطلق، مصطفی، (۱۳۹۱)، شهر خلاق برنامه‌ریزی راهبردی، انتشارات طحان، جلد اول، چاپ اول، تهران، ۱۵۶ ص.
- ۷- سجادزاده، حسن، روستایی، سمانه، افشاری آزاد، سمیرا، (۱۳۹۰)، حفاظت فرهنگی یا فرهنگ حفاظت در توسعه پایدار، همایش ملی صنایع فرهنگی و نقش آن در توسعه پایدار، اسفندماه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه.
- ۸- شیخ‌بگلو، رعنا، (۱۳۹۴)، اصالت مفهومی - عملکردی در هویت مکانی و تمدن ایران، بازخوانی معاصر در غرب، چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده، اردیبهشت‌ماه، تهران.
- ۹- صارمی، حمیدرضا، صارمی، مسعود، (۱۳۹۰)، تحلیل جایگاه شهر و زیبایی در هنر اسلامی، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، دوره ۱، شماره ۴، تهران، ۱۱۱-۱۰۱.
- ۱۰- عاشوری، علی، (۱۳۹۲)، توسعه مکان‌های مذهبی در شهرهای ایران، نشریه منظر، دوره ۵، شماره ۲۴، تهران، ۳۶-۳۹.
- ۱۱- فتوحی مهربانی، باقر، کلانتری، محسن، رجایی، سید عباس، (۱۳۹۵)، شهر خلاق و شاخص‌های شهر خلاق ایرانی، فصلنامه علمی پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران، جغرافیا، دوره جدید، سال ۱۴، شماره ۵۱، تهران، ۱۱۸-۱۰۱.

- ۱۲- محمدبیگی، ابوالفضل، محمدصالحی، نرگس، گل، محمدعلی، (۱۳۹۳)، **روایی و پایایی ابزارها و روش‌های مختلف اندازه‌گیری آنها در پژوهش‌های کاربردی در سلامت**، مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، دوره ۱۳، شماره ۱۲، رفسنجان، ۱۱۷۰-۱۱۵۳.
- ۱۳- مختاری ملک‌آبادی، رضا، سقایی، محسن، ایمان، فاطمه، (۱۳۹۳)، **سطح‌بندی مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان از لحاظ شاخص‌های شهر خلاق با استفاده از مدل‌های برنامه‌ریزی**، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۵، شماره ۱۶، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت، ۱۲۰-۱۰۵.
- ۱۴- مختاری ملک‌آبادی، رضا، مرصومی، نفیسه، علی‌اکبری، اسماعیل، امینی، داوود، (۱۳۹۴)، **شاخص‌های بومی شهر خلاق با رویکرد ایرانی‌اسلامی**، فصلنامه علمی‌پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران، دوره جدید، سال ۱۳، شماره ۴۷، تهران، ۱۷۷-۱۶۲.
- ۱۵- مختاری ملک‌آبادی، رضا، مرصومی، نفیسه، علی‌اکبری، اسماعیل، امینی، داوود، (۱۳۹۴)، **تبیین معیارهای بومی‌سازی شاخص‌های مکانی فضای شهر خلاق با رویکرد ایرانی‌اسلامی**، فصلنامه علمی‌پژوهشی اطلاعات شهر ایرانی‌اسلامی، دوره ۶، شماره ۲۲، تهران، ۳۹-۲۳.
- ۱۶- مشکینی، ابوالفضل، رضایی مقدم، علی، (۱۳۹۳)، **بررسی مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر اسلامی با تأکید بر نقش و اهمیت فرهنگ‌سازی در تحقق الگوی شهرسازی اسلامی - ایرانی**، مجله شهر پایدار، دوره ۱، شماره ۱، تهران، ۶۸-۳۷.
- ۱۷- مؤذنی، احمد، (۱۳۸۹)، **بررسی بسترهای اجتماعی و فرهنگی شهرهای خلاق و نوآور (نمونه مطالعه: استان‌های ایران)**، پایان‌نامه دکتری، استاد راهنما: ربانی، رسول، ربانی، علی، دانشگاه اصفهان، گروه علوم اجتماعی.
- ۱۸- نظم‌فر، حسین، علوی، سعیده، عشقی چهاربرج، علی، (۱۳۹۶)، **سنجش میزان برخورداری سکونتگاههای شهری استان اردبیل از شاخص‌های شهر خلاق**، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، دوره ۲۸، پیاپی ۶۶، شماره ۲، اصفهان، ۱۸۴-۱۶۷.
- ۱۹- نقی‌زاده، محمد، (۱۳۸۹)، **تأملی در چیستی شهر اسلامی**، فصلنامه علمی‌پژوهشی اطلاعات شهر اسلامی، دوره ۱، شماره اول، تهران، ۱۴-۱.
- 20- Correia, Carlos Miguel and Jose da Silva Costa, (2014). **"Measuring Creativity in the EU Member States"**, Investigaciones Regionales, Vol 30, Pp 7-26.
- 21- Faghihi, Nezameddin, Sarafraz, Leyla, (2014). **"Dynamics of innovation in Qatar and its transition to knowledge-based economy: Relative strengths and weaknesses"**, QScience Connect 2014, Vol 23, Pp 1-13.
- 22- Florida, R., (2005). **Cities and the Creative Class** (Routledge, New York).

- 23- Florida, Richard, Mellander, Charlotta, King, Karen, (2015). **The Global Creativity Index, Cities.**
- 24- Gardoch, Carl, (2017). **Urban cultural policy and creative city making**, Cities, Vol 68, Pp 82-91.
- 25- Gong, Huiwen, Hassink, Robert, (2017). **Exploring the clustering of creative industries**, European Planning Studies.
- 26- Hesse, Markus, Lange, Bastian, (2013). **Paradoxes of the Creative City**, Contested Territories and Creative Upgrading – the Case of Berlin, Germany, Governance of Creative Industries, Pp 351-371.
- 27- Landry, Charls, (2014). **Helsinki Creative City Index**, Harnessing the Collective Imagination, City Of Helsinki Urban Facts.
- 28- Munoz, Pablo, (2010). **Beyond Talent, Diversity and Technology: Transforming Small Cities into Creative Places**, Msc Innovation, Creativity and Entrepreneurship, Newcastle University.
- 29- Namyshlak, Beata, (2017). **Measures for the development of creative activities. implementation of the idea of a creative city**, in practice, based on the example of WROCLAW, Wroclaw university.
- 30- Redaelli, Eleonora, (2015). **Becoming a creative city: perspectives from Augustus Rome**, Urban Geograpy, Vol 36, No 4, Pp 608-623.
- 31- Selada, c., Cunha, i., Tomaz, e., (2011). **Creative-based strategies in small cities: A case-study approach**, REDIGE, Edição Especial: Economia Criativa, Vol 2 (2).
- 32- Scott, A., (2006). **Creative cities: conceptual issues and policy questions**, Journal of Urban Affairs, Vol 28 (1), Pp 1–17.
- 33- UNESCO, (2007). **“Creative Cities Network”**, Annual Report, 2000-2007.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی